

Iwona Malinowska
UKW Bydgoszcz

O PRZEKŁADZIE WYKRZYKNIKÓW — CIĄG DALSZY

Termin „ekwiwalencja” został wprowadzony przez Romana Jacobsona w artykule *On Linguistic Aspects of Translation* w 1959 roku¹. Jak wiadomo, do teorii przekładu ekwiwalencja weszła jako termin techniczny oznaczający równoważność, równowartość. To właśnie niemożność odnalezienia owej równoważności między językami spowodowała żywe zainteresowanie tym problemem i podjęcie prób zdefiniowania tego zjawiska w aspekcie lingwistycznym. Jedna z nich brzmi: „Pod pojęciem ekwiwalencji rozumie się relację, jaka zachodzi między tekstem wyjściowym lub elementem tego tekstu a językiem tekstu docelowego lub jego elementami”². Jerzy Pieńkos odnotowuje, „że wszelki przekład jest zawsze ekwiwalencją. Przekład, który nie jest ekwiwalentny, nie jest przekładem. Oryginał i przekład są ekwiwalentne, jeśli dają się wzajemnie wymienić w konkretnej sytuacji”³. Według Jeana Delisle’a, ekwiwalencja to „relacja identyczności lub przybliżonej identyczności, między jednostkami tłumaczeniowymi dwóch różnych języków, których funkcja dyskursywna jest taka sama lub prawie jednakowa w danym kontekście”⁴. Jednocześnie autor ten podkreśla, że „ustanowienie ekwiwalencji przez tłumacza jest wynikiem pewnej interpretacji, zmierzającej do określenia sensu tekstu wyjściowego. Ekwiwalencja wynika z zastosowania wiedzy językowej, wiedzy na temat rzeczywistości, do której odsyła tekst wyjściowy, i na temat wszystkich parametrów komunikacyjnych wchodzących w grę w danej sytuacji”⁵.

¹ R. Jakobson: *On Linguistic Aspects of Translation*. W: R.A. Brower: *On Translation*. Cambridge: Harvard University Press 1959, s. 232–239.

² J. Pieńkos: *Podstawy przekładoznawstwa. Od teorii do praktyki*. Kraków: Zakamycze 2003, s. 176.

³ Tamże, s. 170.

⁴ *Terminologia tłumaczenia/Terminologie de la traduction*. Przekł. i adapt. T. Tomaszewicz. Red. J. Delisle, H. Lee-Jahnke, M.C. Cormier. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 2006, s. 38.

⁵ Tamże.

Czołowy badacz i teoretyk przekładu Eugene Nida, wyodrębnia dwa typy ekwiwalencji: formalną i dynamiczną. To właśnie drugi typ stanowi uzasadnienie dla wielu z poniżej prezentowanych przeze mnie przykładów.

В отличие от „формально эквивалентных” переводов, в переводах ориентированных на „динамическую эквивалентность”, внимание направлено не столько на исходное сообщение, сколько на реакцию получателя⁶.

Aby osiągnąć ekwiwalencję dynamiczną, konieczne jest stworzenie takiej relacji pomiędzy przekazywaną informacją i odbiorcą tekstu przekładu, jaka istniała pomiędzy przekazem i odbiorcą w języku oryginału. Można to uzyskać poprzez zapewnienie pełnej naturalności wypowiedzi w języku docelowym i odniesienie odbiorcy przekładu do zachowań istotnych (wzorców) w jego własnej kulturze⁷.

Zdaniem Anny Legeżyńskiej „bywają tłumacze, którzy przyjmują strategię odtworzenia oryginału [...], ale bywają i tacy, których przekłady są rodzajem *vehiculum* dla własnego stylu”⁸. Powodzenie tłumaczenia tkwi zatem pomiędzy tymi dwoma biegunami.

Kontynuując rozważania dotyczące problemu tłumaczenia wykrzykników, zawarte w artykule pod tytułem *Problem przekładu wykrzykników* i zamieszczone na łamach „Przeglądu Ruscystycznego” (2010, nr 2), chciałabym tym razem zająć uwagę czytelnika przemyśleniami dotyczącymi przekładu kilku wyselekcjonowanych wyrażen wykrzyknikowych z języka polskiego na język rosyjski.

Analiza wybranych przeze mnie utworów literackich z punktu widzenia przekładu jednostek wykrzyknikowych pozwoliła na wyodrębnienie grup leksemów o, jak się wydaje, bardzo dużej częstości użycia w mowie. Celowo sięgnęłam tym razem do współczesnej literatury masowej. Nie ulega bowiem wątpliwości, że to właśnie w niej najpełniej odzwierciedlają się tendencje typowe dla żywego języka. Poszczególne grupy wyrażen prezentują bogactwo wariantów przekładu wybranych wykrzykników na język rosyjski. Każda z nich oscyluje wokół jednego leksemu. Istotę moich zainteresowań stanowi tutaj sam przekład. W języku oryginału dany wykrzyknik bądź wyrażenie wykrzyknikowe występuje zazwyczaj w niezmienionej formie, w języku przekładu natomiast zaobserwować można dużą swobodę i dowolność w poszukiwaniu właściwego translatu.

Poniżej dokonuję analizy pięciu grup wykrzykników etymologicznie powiązanych z leksemami: „Chryste” („Jezu”); „matka” („Matka Boska”); „litość/miłość boska”; „rany”; „cholera”.

⁶ Za В.Н. Комиссаров: *Лингвистика перевода*. Москва: Международные отношения 1980, s. 56.

⁷ A. Pisarska, T. Tomaszewicz: *Współczesne tendencje przekładoznawcze*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM 1996, s. 160.

⁸ A. Legeżyńska: *Tłumacz i jego kompetencje autorskie*. Warszawa: PWN 1986, s. 31–84.

Przekład wykrzykników z leksemem *Chryste* (*Jezu*)

Jezus Maria, co się dzieje? Jaki kurczak? (K.G., *Nigdy...*, s. 212)⁹;
О Дева Мария, что это значит? Какая курица? (K.G., *Никогда...*, s. 217).

Jezu! — *Marta się podrywa, ale przywiązana do łóżka prawa ręka przytrzymuje ją.* (K.G., *Podanie...*, s. 169);

Господи! — *Марта пытается вскочить, но не может — ее рука привязана к кровати.* (K.G., *Заявление...*, s. 192).

Jezu Chryste, nie chciałam cię urazić! (K.G., *Podanie...*, s. 165);
Боже, я не хотела тебя обидеть! (K.G., *Заявление...*, s. 188).

Chryste Panie! Na jakim ja świecie żyję! (K.G., *Nigdy...*, s. 144);
Боже праведный! В каком мире приходится жить. (K.G., *Никогда...*, s. 147).

No, a potem normalnie mnie przytulił i pocałował. Chryste! (K.G., *Nigdy...*, s. 114);

Ну, а потом он просто обнял меня и поцеловал. О Дева Мария! (K.G., *Никогда...*, s. 116).

Chryste Panie, podstępem zamknęli mnie w tym domu z wariatem...!
 (J.Ch., s. 57);

Ну и влипла я! Обманом завлекли меня в этот дом и заперли наедине с сумасшедшим! (И.Х., s. 368).

[...] *zarzucił na niego linkę, zwiniętą jak lasso. Linka złapała go za nogę.*

— *Chryste Panie...!!! — jęknęłam [...].* (J.Ch., s. 295);

Я обеими руками вцепилась в борт лодки. Что он делает, Езус — Мария?!
 (И.Х., s. 603).

Charakterystyczna w tej grupie leksemów wydaje się różnorodność w przekładzie na język rosyjski: od dwóch odpowiedników polskiej interiekcji „Jezu”: „Господи”, „Боже”, (z osobnym uwzględnieniem przekładu wykrzyknika „Jezus Maria” — „о Дева Мария”, będącego w języku oryginału jakby kompilacją imion dwóch postaci, natomiast w języku docelowym mający odniesienie tylko do jednej), poprzez aż cztery ekwiwalenty wykrzyknienia „Chryste” („Chryste Panie”): odnoszące się do osoby Boga — „Боже праведный”, związane z postacią Matki Boskiej — „о Дева Мария”, zastąpienie wykrzyknienia rodzajem opisu sytuacyjnego — „ну и влипла я”, aż po przekład metodą transliteracji — „Езус Мария”. W obu językach istnieje także zgodność pod względem możliwości zmiany pozycji linearnej powyższych interiekcji.

⁹ Spis wykorzystanych utworów literackich zamieszczono na końcu artykułu. Podkr. — J.M.

II. Przekład wykrzykników z leksemem *matka* (*Matka Boska*)

O matko! Nie dość, że dali mi takie imię — Judyta! — to jeszcze mi sprawili braciszka. (K.G., *Nigdy...*, s. 8);

Ах, мама! Мало того, что мне дали такое имя — Юдита! — еще и братцем наградили. (К.Г., *Никогда...*, s. 6).

— *O matko, jak myśmy się śmiali!* (K.G., *Podanie...*, s. 187);

— *Ой, мамочка, как же мы смеялись!* (К.Г., *Заявление...*, s. 214).

O matko, jaki tu burdel. (K.G., *Podanie...*, s. 165);

O Боже, какой здесь бардак! (К.Г., *Заявление...*, s. 115).

— *Sama schowałaś.*

— *Matko Boska, sama schowałam...* (J.Ch., s. 52);

— *Ты сама их туда положила.*

— *Матерь Божья, я сама их положила!* (И.Х., s. 363).

— *Hipopotamy to nie rogacizna.*

— *Matko Boska! No więc nosorożce, wszystko jedno.* (J.Ch., s. 178);

— *Гиппопотамы — не рогатый скот.*

— *Gospodu Boże moi! Ну пускай носороги, какая разница?* (И.Х., s. 482).

Mamo moja najukochańsza! On się chce ze mną natychmiast zobaczyć — najlepiej jutro! (K.G., *Nigdy...*, s. 119);

Мамочки мои! Он хотел со мной немедленно встретиться — лучше всего завтра! (К.Г., *Никогда...*, s. 120).

Matko moja, jak to z góry wygląda! (K.G., *Nigdy...*, s. 117);

Мама мия, как все это выглядело сверху! (К.Г., *Никогда...*, s. 119).

O mamo moja, nigdy więcej anyżku, kto to dzwoni tak rano? (K.G., *Nigdy...*, s. 296);

Мамочка родненькая, никогда больше в рот не возьму анисовой водки. (К.Г., *Никогда...*, s. 298).

Wśród ekwiwalentów w tej grupie jednostek wykrzyknikowych na uwagę zasługuje dowolność połączenia w języku rosyjskim interiekcji „ax”, „ой” z leksemem „мама”. W języku polskim w takim połączeniu wykrzyknikowym może funkcjonować wyłącznie wykrzyknik „o”. Interesujące wydaje się także użycie odpowiedniości „мама мия” w odniesieniu do „matko moja”. Tłumacz wprowadził tutaj obcy (włoski) ekwiwalent sugerując się zapewne jego rozpowszechnieniem. Ponadto można zauważyć, że w dwóch przykładach pojawia się przeniesienie tłumaczenia wykrzykników etymologicznie powiązanych z leksemami „matka”, „Matka Boska”: „o matko”, „Matko Boska”, na wykrzykniki etymologicznie powiązane z leksemem „Бог”: „o Боже”, „Господи Боже мой”. Jak zauważa Jerzy Pieńkos, „trudności, jakie powstają w przekładzie, nie wynikają tylko z faktu, że wyrazy

dwóch języków nie mają tej samej ‘powierzchni’ pojęciowej, lecz również z tego, że trzeba dostosować w tych językach, zgodnie z ich własnymi regułami, jednostki leksykalne, których się szuka”¹⁰.

III. Przekład wykrzykników z leksemami *litość/miłość boska*

Co za człowiek, na litość boską? (J.Ch., s. 292);
Что за человек? (И.Х., s. 601).

Jakich znowu rynsztokach, na litość boską? (J.Ch., s. 69);
При чем тут сточные каналы, Госноду Иисусе! (И.Х., s. 380).

Dlaczego, na litość boską, miałaby pani gubić specjalnie to, czy cokolwiek innego? (J.Ch., s. 126);

С какой стати вы стали бы нарочно терять это или что-либо другое? (И.Х., s. 431).

Ale dlaczego, na miłość boską, tam się przejmować tym, co znajduje się pod obrzeżem mojej muszli klozetowej? (K.G., *Nigdy...*, s. 169).

И почему меня, не приведу Госноду, должно беспокоить то, что находится под бортиком моего унитаза? (K.G., *Никогда...*, s. 172).

Na miłość boską, jestem dorosłą kobietą, z prawie dorosłą córką! (K.G., *Nigdy...*, s. 114);

Боже милостивый! Ведь я взрослая женщина с почти взрослой дочерью! (K.G., *Никогда...*, s. 116).

Czulam się jak na pierwszej randce. Tylko na miłość boską, wtedy miałam piętnaście lat [...]. (K.G., *Nigdy...*, s. 256);

Я чувствовала себя так, будто вернулась с первого свидания. Только, Боже милостивый, тогда мне было пятнадцать лет [...]. (K.G., *Никогда...*, s. 260).

Analizując materiał przekładowy, można zaobserwować, że obecne w bardzo wielu wypowiedzeniach języka źródłowego wyrażenie wykrzyknikowe „na litość boską” zostaje pominięte w tłumaczeniu. Potwierdzenie tej tezy stanowi pierwsza para zdań. Pozostałe przykłady dowodzą, że język rosyjski nie ma dosłownego ekwiwalentu uwzględnionych tutaj polskich wyrażen wykrzyknikowych. Wobec powyższego tłumacz ucieka się do wspomnianego wcześniej pominięcia wykrzyknika, zastąpienia go innym, najbardziej adekwatnym tłumaczeniem, bądź potraktowania go w sposób jeszcze bardziej swobodny, co obrazuje zastąpienie wyrażenia wykrzyknikowego „na litość boską” wyrażeniem „с какой стати”, w przykładzie trzecim.

¹⁰ J. Pieńkos: *Podstawy przekładoznawstwa...*, s. 171.

Elementy tekstu tłumaczonego, co podkreśla Anna Bednarczyk, „mogą być modyfikowane w różny sposób, a wybór dominanty pozostaje wyborem subiektywnym”¹¹.

IV. Przekład wykrzykników z leksemem *rany* (*rany boskie*)

Prawie zapomniałam. O rany, ile to lat! (K.G., *Podanie...*, s. 186);
Я совершенно забыла! Бог мой, сколько лет! (K.G., *Заявление...*, s. 214).

O jak rany, myślałem, że wpadłaś pod samochód! — wrzasnął z irytacją na mój widok. (J.Ch., s. 134);

Наконец-то, я уж думал, ты под машину попала, — раздраженно приветствовал он меня. (И.Х., s. 438).

— *O rany Boga, na serce umrę przez tych przemytników!* (J.Ch., s. 225);

— *Езус-Мария, я инфаркт заработаю из-за этих проклятых спекулянтов!* (И.Х., s. 532).

O rany boskie, ogłuszyłeś mnie jak serem! (J.Ch., s. 105);

— *Ну вот, а я опять впал в панику.* (И.Х., s. 412).

Sluchaj, rany boskie, nie strasz mnie. (J.Ch., s. 232);

А ты не порть настроение человеку с самого утра [...]. (И.Х., s. 540).

O rany boskie...!!! — jęknął mąż rozdzierająco. (J.Ch., s. 206);

Этого еще не хватало! — вырвалось у мужа. (И.Х., s. 511).

W języku polskim różnica w użyciu w tekście wykrzyknika etymologicznie związanego z rzeczownikiem „rany”, sprowadza się do jego występowania w postaci „o rany”, „o jak rany”, bądź z dodatkowym leksemem „Boga” lub „boskie”: „o rany Boga”, „(o) rany boskie”. Wobec braku dosłownej rosyjskojęzycznej odpowiedniości tego wyrażenia wykrzyknikowego, tłumacz ponownie poszukuje wśród podobnych ekwiwalentów, co doskonale odzwierciedlają powyższe przykłady, od pominięcia wyrażenia w przekładzie czy też użycia pojemnego semantycznie „Бог мой”, poprzez wprowadzenie jakby zastępczych wyrażień: „наконец-то”, „ну вот, этого еще не хватало”, aż po obco brzmiące „Езус-Мария”. Te zabiegi językowe doskonale tłumaczą słowa Pieńkosa, który pisze: „ekwiwalenty mogą być pełnymi lub częściowymi, absolutnymi i względnymi odpowiednikami wyrazów lub związków wyrazowych innego języka”¹².

¹¹ A. Bednarczyk: *W poszukiwaniu dominanty translatorskiej*. Warszawa: PWN 2008, s. 13.

¹² J. Pieńkos: *Podstawy przekładoznawstwa...*, s. 172.

V. Przekład wykrzykników z leksemem *cholera*

Co jest do cholery? Ja i niechęć do mężczyzn? (K.G., *Nigdy...*, s. 68);
Какого черта? Где он там нашел неприязнь к мужчинам? (K.G., *Никогда...*, s. 67).

Zadzwoń! Hirek. Czemu on, do cholery, dzwoni? (K.G., *Nigdy...*, s. 190);
Позвонил Ирек. И какого лешего он звонил?! (K.G., *Никогда...*, s. 193).

— *A skąd do cholery miałam wiedzieć?* (K.G., *Podanie...*, s. 143);
A откуда, черт побери, я могла знать? (K.G., *Заявление...*, s. 162).

Ale imienia nie mówiła. O cholera, ale wpadka. (K.G., *Nigdy...*, s. 88);
Имени не называла. Вот дьявол! (K.G., *Никогда...*, s. 87).

Nie chcę, do jasnej cholery, żyć w kawalerce! Niech on, do cholery, żyje sobie w kawalerce! (K.G., *Nigdy...*, s. 15);

Я не желаю, к чертовой бабушке, прозябать в однокомнатной! Пусть он сам, ешкин кот, в ней живет! (K.G., *Никогда...*, s. 13).

— *Do cholery!* — *Ula rzadko się denerwuje, i to był właśnie taki moment.* (K.G., *Nigdy...*, s. 111);

— *Едрена — матрена!* — *Уля редко выходит из себя, но это был, видимо, тот самый случай.* (K.G., *Никогда...*, s. 112).

No więc za co właściwie, do ciężkiej cholery, ci ludzie zapłacili sto tysięcy złotych?!!! (J.Ch., s. 124);

Так за что же, в конце концов, эти люди заплатили нам сто тысяч złotych? (И.Х., s. 429).

Cholera. Taki blondyn, parę lat temu... (J.Ch., s. 125);

Эх, встретился бы мне такой блондин лет десять назад! (И.Х., s. 430).

— *Cholera. Wiedziałem, że jeśli wpadnę, to przez te parszywe okulary.* (J.Ch., s. 99);

— *Холера! Так и знал — если попадусь, так из-за этих проклятых очков.* (И.Х., s. 406).

To bardzo rozpowszechnione w języku polskim przekleństwo cieszy się dużą popularnością w utworach literatury masowej. Stąd też zapewne bogactwo i różnorodność przekładu tego wykrzyknika. Najczęściej spotykanymi jego odpowiednikami w tłumaczeniu są „какого черта” i „черт побери”. Można jednak zauważyć wprowadzenie do tego rodzaju wyrażen wykrzyknikowych synonimów leksemu „черт”, w postaci „леший”, „дьявол”. Interesujące wydaje się także użycie jako ekwiwalentu frazeologizmu „едрена-матрена” oraz w dwóch przykładach zastąpienie polskiego wykrzyknika — rosyjskim „эх” i wyrażeniem „в конце концов”. Wydaje się,

że ten zabieg językowy wpływa jednak negatywnie na stylistyczną wartość tekstu tłumaczenia w stosunku do tekstu źródłowego. Zostaje zachwiany, a nawet zburzony cały emocjonalny ładunek wypowiedzi. Wśród ekwiwalentów rozpatrywanego wykrzyknika można ponadto, tak jak to miało miejsce w wypadku poprzednich, zauważyć przekład literalny „холера”.

Слова эмоционального значения [...] довольно трудны для перевода и в то же время открывают перед переводчиком большие возможности, так как выявление эмоционального значения нередко зависит от контекста. Иногда переводчик необоснованно вносит существенные изменения в содержание, завышая или занижая эмоциональное содержание оригинала для достижения каких-то своих целей, что совершенно несовместимо с профессиональной этикой переводчика¹³.

Wszystkie powyższe grupy i zamieszczone w nich propozycje przekładu różnych jednostek wykrzyknikowych potwierdzają jednoznacznie, że tłumacz, korzystając ze swobody w przekładzie oraz dążąc do oddania walorów tekstu oryginału, skłonny jest do poszukiwania nowatorskich rozwiązań. Ta różnorodność przekładu jest zrozumiała, gdyż ma na nią wpływ idiolekt tłumacza, co jest naturalne w tłumaczeniu wszystkich jednostek języka, zaś w przekazie wykrzykników ma znaczenie szczególne.

Wykaz skrótów

- И.Х. — И. Хмелевская: *Роман века*. Пер. В. Селиванова, Н. Колташевская. Екатеринбург: У-Фактория 2000.
- К.Г., *Никогда...*, — К. Грохоля: *Никогда в жизни*. Пер. О.Л. Катречко. Москва: АСТ 2003.
- К.Г., *Заявление...*, — К. Грохоля: *Заявление о любви*. Пер. И.Е. Адельгейм, Э.Ш. Гараева, Э.В. Серебрякова. Москва: АСТ 2004.
- J.Ch. — J. Chmielewska: *Romans wszechczasów*. Warszawa: Czytelnik 1975.
- K.G., *Nigdy...*, — K. Grochola: *Nigdy w życiu*. Warszawa: W.A.B. 2001.
- K.G., *Podanie...*, — K. Grochola: *Podanie o miłość*. Warszawa: Prószyński i S-ka 2001.

¹³ В.В. Алимов: *Теория перевода. Перевод в сфере профессиональной коммуникации*. Москва: КомКнига 2006, s. 109.

Ивона Малиновска

К ВОПРОСУ О ПЕРЕВОДЕ МЕЖДОМЕТИЙ — ПРОДОЛЖЕНИЕ

Резюме

Статья является продолжением анализа перевода междометий, частично разработанного в статье *Проблема перевода междометий* («Przegląd Rusycystyczny» 2010, № 2).

Задача настоящего анализа — показать разнообразие способов перевода избранных лексем. Автор сосредоточил внимание на типичном употреблении междометий в литературе. Приведённые примеры показывают языковое пространство, по которому перемещается переводчик в поисках адекватного эквивалента.

Материал для анализа составили избранные произведения польской литературы XX, XXI веков и их переводы на русский язык.

Iwona Malinowska

THE PROBLEM OF EXCLAMATION TRANSLATION — CONTINUATION

Summary

The article continues the analysis of exclamation translation partially developed in the article *The problem of translation of exclamations* (“Przegląd Rusycystyczny” 2010, no. 2).

The analysis aim is to illustrate various ways of translation of selected exclamation lexemes. The author concentrates on showing the typical use of exclamations in literature. Examples show a great variety of exclamation translation ways for a translator.

The research is based on original Polish literary works of the 20th and 21st centuries and their renderings.